

Analýza zpráv o mladistvém, vyžadovaných podle zákona č.218/2003 Sb., o soudnictví nad mládeží

PhDr. Kazimír VEČERKA, CSc., Mgr. Jakub HOLAS, JUDr. Simona DIBLÍKOVÁ,
PhDr. Šárka BLATNÍKOVÁ, PhDr. Jan TOMÁŠEK, Ph.D.
Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha

Východiska

V roce 2003 došlo v České republice k významné a v jistém smyslu přelomové změně v oblasti posuzování odpovědnosti mládeže za protiprávní činy. Stalo se tak zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, dále ZSM) ze dne 25. června 2003, který nabyl účinnosti 1. ledna 2004.

Tento zákon umožňuje nové přístupy v řešení antisociálního jednání mladých lidí. Jeden z autorů¹ tohoto zákona shrnuje, že jeho význam spočívá jednak v tom, že „trestné činy mladistvých budou posuzovány podle zvláštních pravidel, specializovanými soudy, s možností širší škály trestů či nápravných opatření“, jednak že „zákon upravuje i řízení ve věcech mladistvých a stanoví zvláštní zásady tohoto řízení ... Jsou jimi zásada zvláštního přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých, zásada spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, zásada ochrany soukromí mladistvého, zásada rychlosti řízení a zásada uspokojení zájmů poškozeného. (...) Současně nový zákon o soudnictví ve věcech mládeže zavádí nové postupy, které mění obsah základních zásad trestního řízení obsažených v trestním řádu.“ Dochází k „rozšíření principu oportunity trestního stíhání ve věcech provinění mladistvých. Státní zástupce a soud mládeže mohou u méně závažných provinění mladistvého za splnění určitých podmínek odstoupit od trestního stíhání, jestliže trestní stíhání není účelné a jestliže potrestání není nutné k odvrácení

mladistvého od páchaní dalších provinění. Jde o další formu tzv. alternativního vyřízení trestní věci v českém trestním řízení.“

Již v § 2 citovaného zákona se zdůrazňuje, že projednáváním protiprávních činů dětí mladších 15 let a mladistvých se má sledovat prvořadě to, aby se mladý člověk jednak zdržel dalšího páchaní protiprávních činů a podle svých sil a schopností přispěl k nápravě újmy, která vznikla jeho protiprávním činem, jednak – a to zejména – aby si „našel společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji“.

Nový zákon o soudnictví ve věcech mládeže tak oproti dřívějšímu pojetí poněkud přesunuje důraz z víceméně represivního pojetí trestního práva na preventivní a následně preventivní působení na mladé lidi.² Zákon tak prioritně neusiluje o potrestání či izolaci mladého pachatele od společnosti, ale o zastavení jeho nastoupené delikventní dráhy, o vytvoření podmínek pro nápravu a odčinění spáchaných činů a o celkovou restauraci chybných socializačních procesů, které se spolupodílely na jeho aktuální antisocialitě. To vše se má dít především prostředky nesankční povahy, prostředky, které signalizují skutečný zájem společnosti o nápravu a začlenění resocializovaného mladého jedince do pozitivních struktur společnosti. Zákon dává jasně najevo, že právo aplikované na mládež chce vědomě navazovat na nějaký všeobecně propracovaný systém preventivního zacházení s nastupující generací.³ Ani ve chvíli, kdy se mladistvý nebo dítě do 15 let dopustí činu, na který pamatuje trestní zákon, se tento moment nesmí ztratit ze zřetele.

Účelem zákona pak je dát k dispozici vhodná opatření pro přerušení antisociálního směřování jedince, dát mu možnost nápravy chybných činů a zejména pomoci mu nalézt sebe jako plnohodnotného člena lidského společenství.⁴ Už

¹ JELÍNEK, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. Kriminální věstník 4/2003

² Jak správně konstatuje J. Hulmáková, jedním z hlavních východisek zákona č. 218/2003 Sb. je koncepce restorativní justice. Srovnej: HULMÁKOVÁ, J., Sankční politika uplatňovaná vůči mládeži na území ČR a ZSM. In: Společenské podmínky vzniku sociálních deviací, Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Praha 2007, s. 24 – 35, ISBN 80-903541-4-9.

³ K tomuto záměru srovnej např. zajímavé koncepce vytváření tzv. Systému včasné intervence v odboru prevence MV ČR (ředitelka Mgr. Jitka Gjuríčová).

RADITSCH, F.: Systém včasné intervence – smysl a účel, měsíčník Policista 5/2006

STÚNDL, E.: Systém včasné intervence Svitavy, in: Mládež a sociální patologie, Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Praha, 2006, s. 163 – 175, ISBN 80-903541-3-0.

⁴ V tomto ohledu zdůrazňuje zákon č. 218/2003 Sb. význam probační a mediační služby, zvláště pak aplikaci specializovaných probačních programů. K tomuto tématu srovnej: VÁLKOVÁ, H. - ŠÁMAL, P. - SOTOLÁŘ, A.: Restorativní justice a česká reforma trestního práva mládeže. In: Restorativní justice, Sborník příspěvků a dokumentů, Z. Karabec (ad), IKSP, 2003, s. 21–40, ISBN 80-7338-021-8

samotná nová terminologie zákona, která nahrazuje termín „trestný čin“ slovem „provinění“, dává najevo, že zákonodárce věří v možnou nápravu pachatele.

Dikce zákona č. 218/2003 Sb. v základních zásadách (§ 3, odst. 3) mimo jiné říká, že zvolené opatření „musí přihlížet k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům...“ a v následujícím odstavci (viz § 3, odst. 4) pak upřesňuje, že při zjišťování těchto skutečností mají orgány činné podle tohoto zákona spolupracovat s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Zákon tedy ukládá pracovníkům orgánů ochrany práva nelehkou úlohu, totiž aby při řešení problematiky antisociální činnosti mladých lidí pečlivě hledali taková opatření, která by byla individuálně přizpůsobena situaci a potřebě osob, o jejichž dalším osudu rozhodují.

Jednou z nově akcentovaných zásad zákona je tedy snaha individualizovat a optimalizovat opatření ve vztahu k mladému člověku „na šikmé ploše“ tak, aby došlo k jeho sociální a osobnostní rehabilitaci. Dokazování je třeba vést tak, aby vytvořilo podmínky pro potřebnou specifikaci řešení každého jednotlivého případu a zohlednění osobnosti mladistvého. Proto je třeba v trestních věcech mladistvých obviněných se zvláštní pečlivostí objasňovat a dokazovat též příčiny a motivace trestné činnosti, skutečnosti významné pro posouzení osobních poměrů obviněného a perspektivy jeho zapojení do činnosti prospěšné pro společnost.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže věnuje značnou pozornost potřebnosti zjištění poměrů mladistvého, ve kterých žil před a v době spáchání činu i zmapování aktuální životní situace mladistvého. Přitom reaguje i na nutnost objasňovat tyto skutečnosti s přihlédnutím k okolnostem konkrétního případu, zejména k osobě mladistvého, který spáchal provinění, a jeho aktuálním osobním poměrům.

V této souvislosti by měly významnou roli sehrát mimo jiné komplexní zprávy o poměrech mladistvých, připravené příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a případně též Probační a mediační službou (PMS).

V této souvislosti ZSM rozlišuje:

- a) *Zjištění poměrů mladistvého podle § 55*, které musí být provedeno v každé trestní věci mladistvého a jehož obsahem by mělo být zejména poznání osobnosti mladistvého, jeho dosavadního způsobu života, stupně jeho rozumové a mravní vyspělosti, posouzení jeho povahy a prostředí, ve kterém

žil, zjištění chování před spácháním provinění a po něm; v neposlední řadě pak posouzení toho, zda a v jakém rozsahu by mělo být uloženo výchovné, ochranné nebo trestní opatření. Zjišťování poměrů má probíhat co nejdříve na počátku trestního řízení a ukládá je kterýkoli orgán činný dle ZSM, v praxi zejména policejní orgán.

b) *Zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého podle § 56, která se zpracovává, je-li to nezbytné k zjištění podrobnější informace pro další postup a pro uložení nejvhodnějšího opatření mladistvému.*⁵ Její obsah je podrobněji vymezen v ZSM v odst. 3.⁶

Zjištění poměrů mladistvého prostřednictvím OSPOD či PMS nezbavuje orgány činné podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže povinnosti dalšími vhodnými důkazy (např. výsledkem rodičů, mladistvého, učitelů, vychovatelů jako svědků, vyjádřením školy) a případně jiným způsobem opatřit všechny dostupné informace týkající se poměrů mladistvého (vyjádření školy, zpráva od učitelů, rodičů, spisy o předchozích proviněních či přestupcích nebo zprávy z jiným institucí, které s mladistvým vešly v kontakt atd.). Další důležité informace obsahují i spisy o předchozích odsouzeních, zprávy o chování ve výkonu trestního opatření, ve výchovném zařízení apod.

Důležitými zdroji pro náležité poznání osoby mladistvého v intencích ZSM, zejména jeho konkrétního rozumového a mravního vývoje, jsou i odborná vyjádření od pedagogicko-psychologických poraden, diagnostických ústavů, eventuálně

⁵ Přesná dikce § 56 odst.1 ZSM zní: „Je-li nezbytné zjistit podrobnější informace pro další postup řízení a pro uložení nejvhodnějšího opatření, je třeba vypracovat zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a aktuální životní situaci mladistvého, ke které soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce přihlédne při konečném rozhodnutí ve věci“. Naše výzkumná sonda ukázala, že formulaci „je-li nezbytné“ interpretuje bohužel současná justiční praxe tak, že je tato zpráva téměř vždy „zbytná“. Náš výzkumný vzorek (viz dále) obsahoval pouze jedinou zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého dle § 56 zákona č. 218/2003 Sb.

⁶ § 56 odst.3 ZSM Zpráva o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a aktuální životní situaci mladistvého musí být písemná, pokud předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce neurčí jinak, a musí obsahovat zejména věk mladistvého, stupeň jeho zralosti, dále jeho postoj k provinění a jeho ochotu zajistit nápravu způsobených škod nebo odčinění dalších následků, rodinné poměry mladistvého, včetně vztahu mladistvého k jeho rodičům, stupeň vlivu rodičů na něho a vztah mezi mladistvým, jeho širší rodinou a blízkým sociálním okolím, záznamy o školní docházce, jeho chování a prospěchu ve škole a je-li zaměstnán i skutečnosti významné pro posouzení jeho chování v zaměstnání, přehled jeho předchozích provinění a opatření vůči němu použitých, jakož i popis jejich výkonu, včetně způsobu chování mladistvého.

znalecké posudky znalců psychologů nebo psychiatrů se specializací na problematiku dětí⁷, případně pedagogů.

V řízení proti mladistvému, kde přichází v úvahu použití některého alternativního opatření, hovoří zákon o tom, že je nutno co nejdůkladněji zjistit též stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povahu, poměry i prostředí, v němž žil a byl vychován, jeho chování před spácháním provinění a po něm a jiné okolnosti, důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu. Ústřední roli má posouzení, zda má být nařízena ochranná výchova mladistvého, jeho ochranné léčení nebo účast ve vhodném probačním nebo jiném programu, příp. jaké jiné vhodné opatření mu má být uloženo. Z tohoto důvodu soud pro mládež a státní zástupce mají provádět s veškerou pečlivostí všechna šetření potřebná pro poznání osobnosti mladistvého, jakož i prostředků, vhodných k jeho resocializaci a převýchově⁸.

Zjištění poměrů mladistvého by mělo být provedeno tak, aby orgány činné v trestním řízení mohly spolu s dalším shromážděným důkazním materiálem zvolit co nejvhodnější procesní postup vůči mladistvému, a proto je nezbytné – jak již bylo výše naznačeno - aby potřebné zprávy i jiné důkazy byly opatřeny již v přípravném řízení co nejdříve po zahájení trestního stíhání.

Všimněme si nyní některých okolností, na které klade ZSM zvláštní důraz. Jde především o zjištění trestní odpovědnosti a mravní a rozumové vyspělosti mladistvého.

Mladistvý je trestně odpovědný od 15 let věku. Zákon č. 218/2003 Sb. nicméně reflektuje skutečnost, že stupeň *rozumové a mravní vyspělosti*, zejména okolo 15 let věku, je u jednotlivých mladistvých velmi rozdílný. Tato koncepce trestní odpovědnosti (tzv. trestní odpovědnosti relativní⁹) je kromě dovršení stanoveného věku v době spáchání trestného činu podmíněna i *dosažením určité míry mravní a rozumové vyspělosti*. Proto zákon stanoví, že „*mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně*

⁷ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání, Praha: C. H: Beck, 2004, str. 547.

⁸ Vláda ČR: Důvodová zpráva k návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Zvláštní část. Poslanecká sněmovna Parlamentu, tisk 210/0, 6. 2. 2003.

⁹ Oproti tomu trestní odpovědnost absolutní je charakterizována pevnou dolní věkovou hranicí určující její počátek bez ohledu na vyspělost jedince, resp. na dosažený stupeň mravní a rozumové vyspělosti;

odpovědný (§ 5 odst. 1)“. Jinými slovy jedinec musí nabýt takové míry zralosti, aby byl schopen rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost a ovládat své jednání.¹⁰

„*Rozumová a mravní vyspělost*“ mladistvého pachatele je zásadním pojmem v řízení; tedy posouzení toho, zda mladistvý dosahuje takového stupně duševního vývoje, jaký je pro jeho věk obvyklý („v normě“). Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti pachatele, tedy jeho nedostatečná zralost (která se zjišťuje znaleckým posudkem), může vyústit až v nedostatek podmínky pro trestní stíhání a v konečném důsledku až k zastavení trestního řízení.¹¹ Zjištěný nesoulad mezi matrikovým a mentálním věkem může vyvolat důsledky, které jinak má nepřičetnost jedince, přičemž je třeba zdůraznit, že konkrétně zjištěný nesoulad mezi matrikovým a mentálním věkem (resp. zaostalost, opožděný vývoj) není chorobné povahy, resp. nemá charakter duševní poruchy (ve smyslu § 12 tr. zák.).

Ve zprávě, jež je zpracována pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) či Probační a mediační služby (PMS), mají být mj. obsaženy informace o „stupni mravního a rozumového vývoje mladistvého“. Za *mravní vývoj* osobnosti mladistvého zákon považuje „proces, v němž si osobnost mladistvého v průběhu individuálního rozvoje osvojuje normy chování, které platí v daném období rozvoje společnosti, a tyto přeměňuje na osobní a morální kvality“. Složka *rozumového vývoje*, podle dikce tohoto zákona, zahrnuje „postupné individuální nabývání schopnosti pojmového myšlení, přičemž stupeň takového vývoje je určován dosaženou úrovní tohoto myšlení“^{12 13}.

dovršení určitého věku v době spáchání trestného činu je jedinou podmínkou trestní odpovědnosti mladistvého, přičemž samozřejmě platí obecné zásady o vyloučené či zmenšené přičetnosti.

¹⁰ ZEZULOVÁ, J., RŮŽIČKA, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Státní zastupitelství, č. 7-8/2005, str. 6 -15.

¹¹ KOVÁŘOVÁ, D.: Trestná činnost dětí a mladistvých. Právo a rodina , č. 11, 2005, str. 8.

¹² Při této příležitosti je třeba konstatovat, že arbitrem pro posouzení toho, zda se bude znalecky posuzovat rozumová a mravní vyspělost mladistvého pachatele, jsou v konečné instanci odborníci v oblasti právních věd, nikoliv ti, kteří by případné posouzení mohli meritorně kvalifikovaně zajistit (tedy psychologové a psychiatři či sociální pracovníci a pedagogové). Stojíme zde před problémem, jak fakticky zajistit, aby byl skutečně vždy objektivně zjištěn případný nesoulad mezi matrikovým a mentálním věkem a aby byl klientův život v jeho environmentálních determinantách náležitě popsán. Tato znalost je v ZSM předpokládána, je totiž podstatná pro individualizaci postupu při snaze o zajištění nápravy a objektivního prospěchu mladistvého pachatele.

¹³ Srovnej: ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání, Praha: C. H: Beck, 2004, str. 44.

Výzkum

Jak vyplynulo z výše uvedených východisek, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví nad mládeží, jednoznačně počítá s tím, že pracovníci soudů a státních zastupitelství budou při rozhodování o mladých pachatelích trestních věcí disponovat množstvím relevantních informací, jež jim dovolí zaujmout správný postoj k řešenému případu a účinně korigovat nevhodnou životní dráhu mladého pachatele provinění. I když jsme si byli vědomi toho, že především soudce může v rámci trestněprávního procesu získávat některé důležité informace přímo v soudní síni, zaměřili jsme se přesto v našem výzkumu na množství a kvalitu podkladových listinných materiálů, které byly vypracovány o pachateli a jeho sociálním zázemí vnějšími posuzovateli a které byly součástí trestního spisu. Cíl analýzy spisů spočíval tedy v posouzení kvantity a kvality jednotlivých druhů informací, které byly v písemné podobě zařazeny do trestního spisu, a to z hlediska požadavků SZM.

Kritériem náhodného výběru analyzovaných trestních spisů byl požadavek, aby byl posuzovaný klient evidován náhodně vybranými státními zastupitelstvími z celého území ČR (tj. zapsán do příslušného rejstříku jednotlivých státních zastupitelství) v období od 1. 10. 2005 do 31. 10. 2005 a aby byl jeho případ v době výzkumu již pravomocně ukončen. Příslušný spisový materiál těchto klientů byl poté vyžádán na jednotlivých okresních soudech. V případech, kdy byl případ vyřešen již na OSZ, jsme o zaslání spisu požádali přímo tam. Celkově se nám tímto způsobem podařilo shromáždit 86 spisů.

Ve spisech jsme se posléze snažili najít veškeré zprávy sociálních, probačních a školských pracovníků, posudky a jiná odborná vyjádření, která mohou orgánům činným v trestním řízení poskytnout vhled do osobnostních a sociálních charakteristik mladého pachatele. Všechny uvedené písemnosti byly podrobně obsahově analyzovány.

Analýza zpráv „Zjištění poměrů mladistvého podle § 55“

Při analýze jednotlivých spisů jsme se prvořadě zaměřili na informace, uvedené ve zprávě „*Zjištění poměrů mladistvého*“, kterou zpracovává OSPOD či PMS pro potřeby orgánů činných v trestním řízení a která má být zpracována obligatorně při posuzování trestních věcí mladistvých. Z celkového počtu 86 spisů mladistvých

pachatelů, které jsme měli k dispozici, byla „Zpráva o poměrech“ přítomna v 80 z nich¹⁴. Ve většině případů (93 %), kde byla zpráva obsahem analyzovaného spisu, ji vypracovali pracovníci OSPOD.

Nejprve jsme zjišťovali, zda je požadovaná informace (podle položek uvedených v zákoně č. 218/2003 Sb. a jeho komentáři¹⁵) ve zprávě skutečně „uvedena“ či „neuvedena“. Zde jsme zatím nehodnotili kvalitu této informace, tedy její obsah či sdělnost, zaměřili jsme se na pouhou formální přítomnost konkrétního typu informace, jak ji požaduje SZM. Souhrnnou informaci o četnostech jednotlivých typů informací ukazuje tabulka č. 1.

Tabulka č. 1: Absolutní a relativní zastoupení položek zprávy „Zjištění poměrů“ dle požadavků § 55 SZM

	Typ (podtyp) informace	výskyt
1	Informace k „ <i>poznání osobností</i> “, <i>dosavadní způsob života mladistvého</i>	76 %
2	Informace o „ <i>vhodných prostředcích k znovuzačlenění mladistvého do společnosti</i> “	19 %
3	Informace o „ <i>možnosti resocializace</i> “ mladistvého	19 %
4	Informace o „ <i>stupni mravního a rozumového vývoje mladistvého</i> “	29 %
5	Informace k „ <i>povaze mladistvého-osobnostní struktury, dynamika, eventuálně poruchy</i> “	44 %
6	Informace k „ <i>prostředí ve kterém byl vychováván a kde žil</i> “	92 %
7	Informace o „ <i>úrovni rodinného prostředí</i> “, případně informace o náhradním výchovném prostředí	99 %
	- zda rodiče mladistvého žijí společně, či nikoli	99 %
	- jejich vzájemné vztahy	39 %
	- informace o sourozencích mladistvého	96 %
	- vztahy mezi rodiči a dětmi	44 %
	- postavení mladistvého v rámci těchto vztahů	29 %
	- soc. zařazení členů rodiny včetně mladistvého	60 %
	- hodnotový systém v rodině	9 %

¹⁴ pozn.: v šesti případech byla informace o vypracované zprávě zmíněna v rozsudku, ale „fyzicky“ nebyla konkrétní zpráva součástí spisu jako samostatná část.

¹⁵ ŠÁMAL, P. a kol.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha: C. H. Beck, 2004.

8	Informace o „dosavadním chování mladistvého“	99 %
	- zjištění dosavadního chování mladistvého: ve škole, výchovném zařízení, v zaměstnání	94 %
	- vývoj, nadání a předpoklady, jeho záliby a sklony, postoje k ostatním žákům, poměr k výchovným pracovníkům nebo nadřízeným	63 %
	- spolupráce rodičů, příp. širší rodiny se školou	40 %
	- pozitivní či negativní vlivy ve školním (výchovném, pracovním) prostředí na formování osobnosti	14 %
9	Informace o „škole, kterou navštěvuje, příp. zaměstnání“	88 %
10	Informace o „komunitě, kde tráví volný čas“	24 %
11	Informace ke „zjištění chování mladistvého po spáchání provinění“	51 %
	- chování mladistvého po provinění (po odhalení)	44 %
	- (ne)uvědomění si protispolečenské povahy provinění, eventuálně situace poškozených osob	58 %
	- (ne) kritický náhled na spáchané protiprávní jednání	40 %
	- (ne) aktivní snaha odstranit škodlivé následky provinění	37 %
12	Informace k možnosti uložit výchovné, ochranné, trestní opatření	13 %

N= 80

Informace zaměřené k „poznání osobnosti“ mladistvého jsme našli ve třech čtvrtinách zpráv (76 %); šlo o sdělení, která komentovala dosavadní způsob života mladistvého či jeho aktuální životní situaci. Údaje o „vhodných prostředcích k znovuzачlenění mladistvého do společnosti“, ve formě vyjádřeného „názoru“ zpracovatele posudku, byly uvedeny v necelé pětině zpráv (19 %), což z jiného úhlu pohledu znamená, že valná většina autorů zpráv neprovedla nad tímto problémem žádnou (natož kvalifikovanou) úvahu, resp. takovou úvahu nevčlenila do písemné podoby zprávy. Podobné zjištění se vztahuje i k položce posouzení „možnosti resocializace“ mladistvého, která byla zmíněna (resp. opomenuta) u stejného počtu osob (v 15 případech se objevila zmínka, tj. opět 19 %). Ti, kteří se k problematice vyjádřili používali např. následujících formulací: *perspektiva jeho dalšího společenského uplatnění je omezena tím, že má pouze základní vzdělání; negativní vliv na něj má parta, ke které patří...*

Dalším okruhem informací, které by zpráva měla obsahovat, je „*stupeň mravního a rozumového vývoje*“. Ve 23 zprávách (tj. ve 29 % případů) byly uvedeny okolnosti objasňující „stupeň zralosti“, tedy jak se dosažený věk projevil na spáchání provinění; zda si mladistvý uvědomuje, že udělal (dělá) něco v rozporu se zákonem a zda je schopen vzhledem ke svému věku posoudit závažnost daného skutku. Do této oblasti patří také sdělení názoru, zda je mladistvý schopen usměrnit své chování, zda je schopen vcítit se do problémů druhých či zda schopnost rozumového úsudku odpovídá jeho věku apod. (např. formulace: *chování chlapce odpovídá jeho věku, jeho vrstevníkům; z rozhovoru s chlapcem vyplývá, že si je vědom trestnosti svého jednání...*)

Sdělení či charakteristiky, které by popisovaly „*povahu - osobnost mladistvého*“¹⁶ byly uvedeny ve 44 % zpráv; tedy i zde víc než polovina posudků takové informace neposkytla (např. *jde spíše o tichého chlapce, je to samotář a není výbušný; temperamentní až neklidný, ale není výbušný*).

Zatímco výše uvedené informace se ve zprávách objevovaly více či méně sporadicky, konstatovali jsme naopak, že oblast „*rodinné a sociální anamnézy*“ byla v posuzovaných zprávách téměř vždy popsána. Zdá se, že sociální pracovníci, kteří posudek vytvářejí, považují tuto jeho část ze svého pohledu za nejpodstatnější. Zastoupení těchto dat vyplývá též z faktu, že spisy o mladistvém, uložené na OSPOD, velmi často mapují právě tuto oblast (problematika rozvodů, svěření do péče, stanovení výživného apod.).

Rovněž údaje o „*poměrech a úrovni rodinného prostředí*“, příp. náhradního výchovného prostředí, byly zaznamenány téměř ve všech analyzovaných zprávách (pouze v jedné zprávě takové informace chyběly). Jednalo se o následující dílčí údaje: „*zda rodiče žijí spolu, či nikoli*“ bylo ve zprávách zmíněno s onou jedinou výjimkou vždy, informace o „*jejich vzájemných vztazích*“ byla uvedena v 39 % zpráv.

Zmínku o *sourozencích* mladistvého (zda sourozence má, či nemá, kolik jich je a v jakém věku apod.) jsme našli u 96 % zpráv, tato informace je tedy přítomna ve zprávách téměř vždy. „*Vztahy mezi rodiči a dětmi*“ byly komentovány v necelé polovině případů (44 %) a důležitá informace o „*postavení mladistvého v rámci těchto vztahů*“ bylo popsáno pouze v 29 % zpráv. K rodinnému prostředí se v 60 % zpráv objevily informace mapující „*sociální zařazení členů rodiny, včetně mladistvého*“, „*hodnotový systém v rodině*“ však nebyl ve většině případů sociálními pracovníky

vůbec komentován, zmínku v tomto směru bylo možno nalézt jen v sedmi zprávách (9 %).

Dosavadní chování mladistvého bylo však popsáno ve většině zpráv, pouze jedna zpráva toto posouzení opominula. Nejčastěji bylo předmětem sdělení o chování ve škole, výchovném zařízení, či zaměstnání – v 94 %. Informace o škole, kterou mladistvý navštěvuje, příp. zaměstnání, byla zaznamenána v obecné rovině v 70 zprávách, tj. v 88 %.

Detailnější zjišťování chování mladistvého, jeho vývoje, nadání a předpoklady, jeho záliby a sklony, postoje k ostatním žákům, poměr k výchovným pracovníkům nebo nadřízeným bylo prezentováno v 63 % z výše uvedeného počtu zpráv, ke spolupráci rodičů, příp. širší rodiny se školou se vyjádřily čtyři z deseti. Jen zhruba ve 14 % se daly nalézt údaje o nějakých pozitivních či negativních vlivech ve školním (výchovném, pracovním) prostředí na formování osobnosti mladistvého.

Použitelnou informaci o *komunitě, kde mladistvý tráví volný čas*, bylo možno shledat jen v necelé čtvrtině analyzovaných zpráv. Získávání těchto poznatků je složitější, často závisí pouze na klientově vlastním sdělení, jehož pravdivost je zase závislá na kvalitě komunikace mezi mladistvým a sociálním pracovníkem. Právě tento druh informací by přitom mohl mít pro poznání dosavadního způsobu života mladistvého zásadní význam.

Informace ke *zjištění chování mladistvého před a po spáchání provinění*, které jsou velmi důležité zejména pro volbu zvláštních způsobů řízení (tj. odklonů) nebo opatření vhodných pro nápravu mladistvého, byly uvedeny v polovině případů (51 %, 41 zpráv). Při podrobnějším náhledu zjišťujeme, že nejčastěji v nich bylo zmiňováno (ne)uvědomění si protispolečenské povahy provinění, eventuálně situace poškozených osob. Blíže bylo též specifikováno chování mladistvého po spáchání, resp. odhalení provinění. Zmínka o tom, zda se mladistvý aktivně snažil odstranit škodlivé následky provinění, zda např. vyhledal po činu poškozeného, omluvil se mu či učinil účinné kroky k náhradě způsobené škody, popř. zda se jednáním s poškozeným snažil vytvořit podmínky pro použití některého z odklonů, byla zaznamenána v 39 % zpráv, které se k chování mladistvého vyjádřily. Určitý náhled na spáchaný delikt, ať kritický, či nikoli, získal mladistvý dle soudu 21 % zpracovatelů zpráv.

¹⁶ Povaha jako soubor vlastností citových a snahových (volních).

Posouzení toho, *zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné opatření, ochranné opatření nebo trestní opatření*, nabídlo pouze 13 % zpráv z celého našeho vzorku.

Při rozboru spisů se ovšem ukázalo, že i některé další okruhy informací, ač nejsou taxativně vymezeny v zákoně, jsou zpracovateli posudků považovány za podstatné (a také jsou pro ně z existujícího spisového materiálu snáze dostupné). Proto se objevují ve většině zkoumaných zpráv. Je to v první řadě informace o tom, *zda je na dotyčného či na jeho rodinu na oddělení péče o dítě veden spis, a z jakého důvodu*. Tento údaj nacházíme ve čtyřech pětinach posudků. Více než polovina spisů byla založena pro poruchy chování buď zkoumaného klienta, nebo jeho sourozence. V ostatních případech byl spis na OSPOD zaveden v souvislosti s rozvodem manželství, spory o výživné či otcovství a podobně. Pro orgány činné v trestním řízení jde nepochybně o cennou informaci, která vypovídá o případném závadovém směřování mladistvého, nebo přinejmenším o minulých či současných problémech jeho rodiny. Na základě této informace si lze – mimo jiné - uvědomit, že ačkoli byla problémová rodinná situace dítěte dostatečně dobře známa, stejně jako jeho výchovné, školní a další problémy, nepodařilo se najít vhodný způsob intervence do rodiny. Je přitom známým faktem, že právě včasná intervence ze strany sociálních služeb může dítě odklonit z nastupované delikventní kariéry.

Ve dvou třetinách posudků (66 %) nalézáme sdělení, týkající se *profese nebo vzdělání rodičů* (eventuálně dalších vychovatelů) klienta, téměř stejné procento (62 %) je pak informací o *materiálním zázemí* rodiny. Pracovníci sociálních služeb zde hovoří i o případné nezaměstnanosti rodičů, bytové situaci, příslušnosti rodiny k velmi nízkým nebo naopak vyšším příjmovým skupinám atd. Lze říci, že tento typ údajů, spolu s informací o navštěvované škole, často tvoří základní páteř celé zprávy o „Zjištění poměrů“.

Kolem 60 % spisů, zmiňuje *zájmy* mladého pachatele. Je důležité, vyvíjí-li dotyčný nějaké prosociální aktivity, o které se lze opřít při plánování nápravných opatření. Bohužel jsou často tyto informace spíše formálního rázu typu „*hrál fotbal*“ nebo „*nemá o nic zájem*“. Bylo by dobře tyto informace prohloubit, neboť dobře volená výchovná strategie pak může v posudku zmapované instituce, jako jsou sportovní oddíly, zájmové kroužky, kluby apod., využít ve prospěch celkové úpravy chování mladého člověka.

O něco více než třetina všech posudků OSPOD informuje nějakým způsobem o inteligenci, tedy *rozumových schopnostech* klienta. Je třeba hned dodat, že často lze rozumovou vyspělost klienta ze zpráv orgánů péče o dítě odvozovat pouze nepřímou, například z informací o přeřazení do zvláštní školy pro nezvládání učiva apod. Na základě těchto údajů je pak možné například usoudit, byl-li dotčený schopen správně si uvědomit nezákonnost svého jednání a je-li pravděpodobné, že vzhledem ke své mentální nedostatečnosti podlehl při páchání trestného činu vlivu svého okolí. Ve složitějších kauzách samozřejmě tuto okolnost precizně objasňuje vyšetření znalcem. I v případech méně závažné trestné činnosti však soud bere v úvahu rozumovou způsobilost mladistvého¹⁷.

Důležitou otázkou, kterou by v ideálním případě mělo zjištění poměrů mladistvého zodpovědět, je *přítomnost pozitivních vlivů* a vzorů v sociálním okolí klienta. Není v zásadě možno doufat v úspěch výchovných opatření, není-li nikdo, kdo by byl přesvědčen o jejich nutnosti, prosazoval je, aplikoval a kontroloval. Mladistvý na pokraji „šikmé plochy“ nutně potřebuje pozitivní vzor, který mu může být oporou v nelehkém procesu vymaňování se z nahromaděných problémů, ať už při podrobování se výchovným omezením, vzdalování se z vlivu party či úhrady způsobených škod. Informace o existenci, či neexistenci podobné osobnosti v blízkosti klienta je přítomna pouze ve čtvrtině spisů.

Souhrnně lze tedy konstatovat, že zprávy (z hlediska požadavků ZSM) dobře mapují rodinné poměry mladistvého a jsou sdělné v oblasti formálních charakteristik orientační rodiny, úrovně sociálního zázemí či prostředí, ve kterém posuzovaný žil, a že též mnohdy analyticky vypovídají o dosavadním chování mladistvého; naopak značné rezervy nacházíme v informacích o prožívání volného času mimo rodinu a o skupinách a zaměření lidí, se kterými se posuzovaný stýká, o vnitřní dynamice rodiny, jejím hodnotovém systému apod. Posuzovatelé se také příliš ochotně nezabývají úvahami o možných postupech resocializace a vhodného začlenění mladého člověka do pozitivních sociálních struktur, tedy málo využívají možnosti vyjádřit se k prostředkům, které by mohly vést k „znovuzačlenění mladistvého do společnosti“, resp. k možnostem uložení určitého druhu opatření podle ZSM.

Pro celkové hodnocení obsahového substrátu zpráv jsme si stanovili tři stupně vyhodnocení, a to, zda je zpráva ryze formální, průměrná či kvalitní. Jako kvalitní

¹⁷ Viz § 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže

s velmi podrobnými a nosnými informacemi jsme vyhodnotili 35 % zpráv o poměrech mladistvého. Potěšující bylo, že naopak ryze formálními jsme shledali pouze 2 zprávy, které byly maximálně stručné a poskytovaly v podstatě minimální penzum relevantních informací. V převážné většině – 63 % - považujeme předložené zprávy za průměrné, kdy informace nejsou v některé oblasti dostatečně propracované, jinde však podávají použitelné informace.

Školní posudky

Posudek školy byl součástí více než dvou třetin námi analyzovaných trestních spisů (59 spisů = 69 %). I tento údaj svědčí vcelku jednoznačně o tom, že role školy je v daném směru pojmána jako v zásadě nezastupitelná, neboť u jedinců, kteří ji navštěvují, může sloužit jako cenný zdroj informací nejen o jejich chování v dlouhodobější perspektivě, ale i o vlastnostech, temperamentu či postojích ke společenským normám a jejich respektování. V kriminologické literatuře je ostatně této instituci věnována tradičně značná pozornost, neboť se již v mnoha výzkumech nejrůznějšího typu ukázalo, že velké množství rizikových i ochranných faktorů, které mají k delikvenci zcela prokazatelný vztah, lze právě v tomto prostředí poměrně spolehlivě identifikovat. Jak navíc naznačují studie zaměřené na vývoj kriminální kariéry, pro školní docházku řady pachatelů je typické, že bývá poznamenána určitými problémy, a to jak v oblasti samotného školního výkonu, tak z hlediska chování či vztahů k učitelům a spolužákům. Stejně tak se ukazuje, že existuje zřejmá vazba mezi pácháním trestných činů ze strany dětí a mládeže obecně a trestnou činností (či jinak problémovým chováním), které se dopouštějí přímo ve škole¹⁸. I z uvedeného tak vyplývá, že kvalitně vypracovaný posudek, který škola připraví, může příslušnému soudu nebo státnímu zastupitelství při jejich rozhodování o vhodné sankci pro pachatele z řad mládeže výrazným způsobem napovědět, jaké jsou u daného jedince šance na nápravu, respektive jaké opatření lze v jeho případě považovat za nejvhodnější.

V rámci naší analýzy školních posudků jsme se zaměřili na celkem sedm oblastí, které ve výše zmíněných souvislostech považujeme za relevantní. Jednalo se o podněty spojené s prospěchem dané osoby, s jejím celkovým přístupem ke škole a ke studiu, s jejími vlastnostmi a povahou, s rodinným zázemím, s kázní a

¹⁸ Viz např. BOXFORD, S.: Schools and the problem of crime. 1. vyd. Devon (GB) : Willan Publishing, 2006

případnými kázeňskými přestupky, s jejími zájmy a volnočasovými aktivitami, a v neposlední řadě i s vyjádřením školy k samotné trestné činnosti, respektive k tomu, jaký postup by při jejím řešení na základě svých poznatků eventuálně navrhovala.

Zaměříme-li se na problematiku *školního prospěchu*, lze podotknout, že hodnota informací tohoto druhu spočívá především v tom, že vypovídají o celkové schopnosti dané osoby vyrovnat se s výkonovými nároky školy. V zásadě by nikdy nemělo jít pouze o formální vyjádření celkového průměru známek na vysvědčení, ale především o to, aby z posudku pokud možno vyplynulo, nakolik prospěch odpovídá nadání a schopnostem daného žáka (tedy i tzv. relativní hledisko).

Shrňme-li námi analyzované školní posudky, alespoň dílčí informace o tom, jak daný jedinec ve škole prospívá, byla obsažena v převážné většině z nich (cca v 80 %). Často se nicméně jednalo pouze o velmi stručné a spíše obecné charakterizování celkového prospěchu. Jen výjimečně byl naopak uveden dlouhodobý průměr známek (pouze ve 12 % školních posudků) či průměr známek za poslední období (10 %), stejně jako prospěchové tendence a výkyvy v dlouhodobější časové perspektivě (16 %), případně problémové, anebo naopak úspěšně zvládnuté výukové předměty (20 %). Výše naznačené, a podle našeho názoru v mnoha směrech přece jen podstatnější posouzení toho, zda prospěch odpovídá možnostem žáka, bohužel obsahovala pouhá pětina posudků. Jen v jediné zprávě se pak také škola vyjadřovala k možnostem dané osoby z hlediska další studijní kariéry.

Lze nicméně předpokládat, že pro soud či státního zástupce mají větší význam informace týkající se spíše dalších oblastí. Jednou z nich je bezesporu celkový *přístup a postoje žáka (studenta) ke škole a ke vzdělání* obecně. Lze důvodně předpokládat, že zatímco výrazně kladný vztah ke studiu a ke školní práci představuje pozitivní faktor, který lze v následném úsilí o nápravu daného jedince náležitě využít, silně negativní postoje signalizují spíše to, že resocializační potenciál školy a pedagogických pracovníků je značně limitován. Ukázalo se, že základní informaci tohoto typu nabízely zhruba dvě třetiny posudků (65 %), přičemž obvykle se jednalo o celkové zhodnocení píle a studijního úsilí dané osoby, respektive charakteristiku jejího obecného zájmu či nezájmu o vyučování. Ojedinele se objevil i výčet předmětů, o něž posuzovaný jedinec jeví, případně nejeví zájem (asi 2 % posudků), a přibližně desetina posudků se určitou formou dotkla i zapojení studenta do společenského života školy (například účast na sportovních či kulturních akcích, které škola pořádá apod.).

Dalším tématem, které se v posudcích objevovalo, byly informace o *vlastnostech* či *povaze* studenta. Je zajímavé, že k tak důležitému hodnocení se zpracovatelé školních posudků odhodlali pouze ve zhruba 60 % posudků. V řadě případů však pro takový přístup existovaly objektivní důvody, a to například v tom směru, že dotyčný jedinec školu navštěvoval pouze krátce. V těch zprávách, kde se o povaze posuzované osoby alespoň nějaké poznatky objevily, pak šlo nejčastěji o informace o případných agresivních sklonech studenta, jeho temperamentu či o celkovém extrovertním nebo introvertním ladění osobnosti.

Dvě třetiny školních posudků (67 %) obsahovaly určité poznatky k *rodinnému zázemí* studenta. V drtivě většině případů však šlo pouze o velmi obecnou informaci v tom smyslu, zda rodiče spolupracují se školou (tj. zda se zajímají o studijní výsledky dítěte, dostavují se pravidelně na třídní schůzky apod.), respektive jak úroveň této spolupráce škola hodnotí. Jen zhruba ve čtvrtině posudků bylo možno nalézt více či méně otevřený názor, jak rodina na dítě výchovně působí. Domníváme se, že tento stav je vcelku pochopitelný, neboť přístup školy k podrobnějším údajům o rodině (především problémových) žáků, kteří ji navštěvují, je poměrně omezený. Příprava relevantních podnětů z této oblasti je tak nepochybně daleko více úkolem sociálních pracovníků z oddělení péče o rodinu, případně probačních úředníků. Nicméně i výše zmíněná informace o celkovém zájmu rodičů o školní život dítěte je vcelku podstatnou výpovědí o výchovných poměrech v dané rodině, a jakémukoli negativnímu signálu je proto nutno věnovat zvýšenou pozornost. Rodina a škola jsou dva zřejmě nejvýznamnější socializační činitelé v životě mladého člověka a úroveň jejich vzájemné provázanosti a spolupráce je velmi podstatná.

Některé posudky obsahovaly i stručné informace o tom, zda se jedná o úplnou, či neúplnou rodinu (zhruba 20 % školních posudků), o počtu sourozenců (7 %), zaměstnání rodičů (2 %) či hygienických návyků a celkové upravenosti studenta (5 %). Nikde jsme pak naopak nenalezli zmínku o pověsti rodiny v místě bydliště či o její celkové ekonomické situaci.

Oblastí, která je z hlediska posouzení osobnosti pachatele ze strany školy jednou z nejvýznamnějších, je nepochybně problematika *kázně a kázeňských přestupků*. Poznatky o tom, jak je daná osoba schopna respektovat školní řád či obecně pravidla slušného chování, případně zda a s jakým úspěchem již proti ní byly uplatněny určité sankce za jejich porušení, jsou velmi cenné a v zásadě mohou doplnit údaje o projednávané trestné činnosti pachatele hlubším pohledem na jeho

chování v dlouhodobější perspektivě. Je proto potěšitelné, že tomuto tématu se alespoň nějakou formou věnovala drtivá většina námi analyzovaných posudků (97 %), z čehož jasně vyplývá, že školy si význam těchto informací uvědomují. Autoři posudků se přitom pokoušeli jak o jakési obecné zhodnocení chování studenta ve škole (84 % posudků), tak v některých případech zohledňovali tendence a výkyvy v jeho chování v průběhu předchozího období (23 %), chování a vztahy ke spolužákům (66 %), chování a vztahy spolužáků k němu (33 %), chování a vztahy k učitelům (53 %), neomluvené či podezřele omlouvané absence ve škole, respektive z tohoto hlediska bezproblémovou docházku (51 %), případně pozdní příchody na vyučování (5 %). Třetina posudků pak obsahovala i výčet konkrétních přestupků studenta proti školnímu řádu a v polovině posudků bylo výslovně uvedeno, zda již byl uplatněn kázeňský postih. Ve dvou posudcích byla navíc zmíněna i spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou.

Výrazně méně často se již škola vyjadřovala k *zájmům či aktivitám studenta*, jimž se věnuje ve svém volném čase (těmito otázkami se zabývala pouze necelá pětina školních posudků – 18 %). Domníváme se, že u této problematiky platí obdobné konstatování jako u informací o rodině žáka, neboť i zde jsou možnosti školy tuto oblast studentova života mapovat značně limitovány. Výjimkou jsou pouze aktivity, které organizačně zaštiťuje škola sama. Pokud se nějaké údaje toho typu v posudku objevily, pak šlo nejčastěji o poznatky o „pozitivních“ zájmech studenta (návštěvy kroužků, sportovní aktivity apod. – obsahovalo 6 posudků), méně často o kamarádech a vrstevnických partách (obsahovaly pouze 3 posudky), o abúzu alkoholu nebo drog (1 posudek), případně kouření (1 posudek). V žádném posudku se pak neobjevily zprávy o aktivitách vyloženě závadových či aktivitách kriminálního charakteru.

Poslední z výše vymezených oblastí, na něž jsme se zaměřili, bylo *vyjádření školy k vyšetřované trestné činnosti*, případně vlastní návrhy na vhodná výchovná či jiná opatření. Ukázalo se však, že určitá, spíše obecná zmínka o spáchaném deliktu se objevila pouze ve třech posudcích (tedy zhruba 5 % z celkového počtu), přičemž ani v nich, ani v žádném jiném se škola nevyslovila ke způsobům adekvátního potrestání studenta. Nikde jsme se například nesetkali s otevřeným názorem na jeho budoucí vývoj, a dokonce ani s jednoznačným postojem školy k projednávané věci. Je nicméně otázkou, zda je takový stav daný objektivním nedostatkem informací, které školy o případech měly, či zda se jedná spíše o jakousi neochotu školy

vyjadřovat se k záležitostem, kde je jejich vlastní rozhodovací moc omezená. V obecné rovině ale platí, že určité poznatky k samotné trestné činnosti škola získat může. Působí-li zde například školní psycholog, případně má-li student blízký vztah k výchovnému poradci či k třídnímu nebo jinému učiteli, mohou i tyto kontakty napomoci nejen k pochopení a popsání toho, jak dotyčný své vlastní problémové chování nahlíží, ale současně položit základ pro následnou výchovnou či poradenskou práci s ním.

Kromě výše popsaných témat jsme se zaměřili i na některé další aspekty. Jedním z nich byla otázka, kdo posudek na studenta zpracoval. Ukázalo se, že tímto úkolem byl nejčastěji pověřen třídní učitel (68 % posudků), což má nepochybně své opodstatnění ve skutečnosti, že se jedná o pedagogického pracovníka, který má s danou osobou nejen pravidelný a osobnější kontakt, ale zároveň by se měl dozvídat i o všech jejích výchovných či prospěchových problémech, neboť je v rámci svého třídnického úvazku musí řešit. Pro zhruba pětinu posudků (22 %) pak platilo, že jejich autorem byl ředitel školy, dalších 5 % pro změnu připravil výchovný poradce. U zbývajících posudků nebyla příslušná informace k dispozici.

Velmi podstatné z hlediska samotného pachatele a řešení jeho případu před soudem je bezesporu i to, *zda posudek vyznívá v jeho prospěch*, či zda je v něm celkově líčen spíše negativně a škola se k jeho osobnosti a chování staví kriticky. V našem vzorku mírně převažovaly spíše negativní či kritické posudky (40 %) nad posudky pozitivními (36 %), respektive neutrálními, z nichž nebylo možno vyčíst ani kladný, ale ani záporný postoj školy ke studentovi a jeho chování (23 %). Bližší informace viz následující tabulka.

Tabulka č. 2: Celkové vyznění školního posudku z hlediska pachatele (posudky v %)

Výrazně pozitivní	9,5
Spíše pozitivní	27,0
Neutrální	23,8
Spíše negativní	30,2
Výrazně negativní	9,5
Celkem	100,0

Obdobně jsme se pokusili zhodnotit celkovou úroveň námi analyzovaných posudků, a to z hlediska toho, nakolik podstatné a kvalitně zpracované informace podle našeho názoru obsahovaly. **Domníváme se tak, že čtvrtinu posudků bylo bohužel nutno považovat za spíše formální dokumenty, z nichž příslušný soud nebo státní zástupce v zásadě nemohl žádné podstatnější informace k osobě pachatele čerpat. Pro necelých 15 % posudků naopak platilo, že byly velmi kvalitně zpracovány a informace v nich obsažené se z hlediska uvedených potřeb jevily jako nosné. Zbývající a převážná část (cca 60 % posudků) se pak jevila jako určitý průměr, kdy v posudcích některé z podstatných informací chyběly, případně nebyly rozpracovány dostatečně podrobně, avšak posudek jako takový mohl i tak soudu či státnímu zástupci v rámci jejich rozhodování napomoci.**

Stojí za zmínku, že v námi zkoumaném vzorku bylo možno vyzorovat vcelku zřetelnou vazbu mezi úrovní školního posudku a osobností pachatele (respektive jeho chováním). Pokud se totiž i podle jiných materiálů, které byly ve spise k dispozici, jednalo o jedince, který se již po delší čas jevil jako problémový (například se dopustil trestného činu již dříve), měla škola velmi často s jeho negativním chováním rovněž své zkušenosti, a ty v posudku zpravidla neváhala soudu či státnímu zástupci svěřit. Tento poznatek je ostatně v souladu s výše citovanými zahraničními kriminologickými studiemi, neboť se skutečně ukazuje, že páchá-li mladistvý trestnou činnost mimo prostředí školy, projevuje se deviantně i ve škole samotné. Pokud se však naopak jednalo o osobu, u níž škola až dosud závažnější kázeňské přestupky neřešila a která se svým chováním výrazněji neodlišovala od ostatních studentů, pak se v posudcích objevovaly spíše informace formálnějšího typu (o úrovni prospěchu, zameškaných hodinách apod.). I proto si dovoluujeme vyslovit předpoklad, že posudek školy hraje v současné době největší roli v případech, kdy soudu či státnímu zástupci v zásadě potvrzuje poznatky z jiných zdrojů o tom, že u dané osoby lze konstatovat již nastoupenou delikventní kariéru závažnějšího stupně.

Zpráva o pověsti z místa bydliště

Zpráva o pověsti z místa bydliště má za cíl doplnit obraz mladého pachatele o to, jak se projevuje v obci, kde žije. Tento dokument nebývá vyžadován vždy, často ho zřejmě v očích příslušného policejního nebo justičního orgánu dostatečně zastoupí Zjištění poměrů mladistvého, zpracovávané OSPOD. V případě naší sondy byla Zpráva o pověsti (dále jen „zpráva“) přítomna ve 40 spisech, což představuje necelou polovinu vzorku (47 %). Nejčastěji je zpracovávána pracovníkem obecního úřadu, občas je však požádán i místní policejní útvar, který dodává informaci o spáchaných deliktech v místě bydliště. V našem případě v 93 % zpráv byl zpracovatelem obecní úřad, v sedmi případech Policie ČR. Z uvedeného tedy plyne, že čtyři spisy obsahovaly jak posudek obce, tak i místní policejní služebny.

Zajímáme-li se podrobněji, kdo je pod zprávou obecního úřadu podepsán, je to nejčastěji úředník správního odboru (55 %); zejména v případech menších obcí to pak bývá starosta, místostarosta či tajemník (20 %). Každá osmá zpráva pak nese podpis zástupce místní přestupkové komise, další možnosti se vyskytují jen ojedinelé.

Jádrem všech Zpráv o pověsti bývá informace o případných *přestupcích*, jichž se obviněný mladistvý dopustil, či jejich absenci. Tento údaj obsahovalo 85 % „obecních“ zpráv. Většinou se však jednalo pouze o konstatování, že dotyčný byl nebo nebyl řešen pro přestupek. V 37 % zpráv o pověsti se lze dozvědět přesnější údaje o druhu přestupku. Osm zpráv (20 %) navíc nabízí i druh použité sankce, ve třech případech je popsán i obsah jednání, které bylo shledáno přestupkem.

Zajímalo nás samozřejmě také, zda kromě údajů z přestupkové komise lze nalézt nějaké *blíže údaje k sledované osobě*. Více než polovina ze spisů získaných zpráv obsahovala neutrální hodnocení typu „nejsou známy žádné další informace o chování dotyčného“. Jen přibližně třetina zpráv nabídla nějaká konkrétnější data. Nejčastěji se jednalo o základní popis typu jak dlouho dotyčná osoba v místě žije. V několika zprávách se dozvídáme o stížnostech občanů, které se ke sledovanému mladistvému objevily, o případném sklonu ke zneužívání omamných látek či alkoholu nebo o jeho problémech ve škole. Tři zprávy se pak výslovně zmiňují také o pozitivních vlastnostech dotyčného. Bez povšimnutí zůstala například oblast případných závadových kontaktů, členství v partě apod.

Některé zprávy, konkrétně 29 % z nich, informují i o *rodině obviněného*. Nejčastěji o tom, jaká je její struktura, případně sociální situace a podobně. Ve třech případech nacházíme zmínku o závadovém chování některého člena rodiny (např.

sklon k požívání alkoholu). Nikde nejsou bohužel podrobněji charakterizováni členové rodiny, kupříkladu z hlediska schopnosti kladného výchovného působení. Pouze dvě zprávy o pověsti nějakým způsobem hodnotí výchovné prostředí či výchovnou kapacitu rodiny; právě tato oblast se přitom jeví jako dosti podstatná při plánování výchovných opatření a resocializačních postupů u mladistvého.

Pokud mladý delikvent například nebyl dříve veden v evidenci OSPOD, a navíc je tento úřad umístěn v jiné obci, než dotyčný žije, může zpráva z místa bydliště sehrát důležitou úlohu. Při dobrém zpracování ukáže především míru socializace jedince i jeho rodiny, její výchovné kapacity, oblíbenost nebo naopak problémovost v očích sousedů a podobně. Bohužel, takto podrobné zprávy jsou velkou výjimkou - naprosto převládá zpracování, spočívající v pouhém záznamu případných přestupků projednávaných přestupkovou komisí obce. Někdy je povrchnost „obecních“ zpráv dána tím, že rodina mladistvého častěji mění místa pobytu, v konkrétní obci je čerstvě přistěhována a tedy minimálně známa.

Obecně je možno konstatovat, že zprávy z místa bydliště nebývají bohužel ve většině případů zásadnějšími informačními zdroji pro potřeby soudu či státního zastupitelství při řešení trestních věcí mladistvých. Tyto zprávy trpí často formálností a stereotypičností, nevyslovují se k mladistvému a jeho sociálnímu zázemí strukturovaněji.

Komplexní pohled na předložené zprávy

Po rozboru kvality jednotlivých typů zpráv se vnučuje otázka celkové kvality posudkové informace. Je třeba se ptát, do jaké míry mají justiční orgány ve chvíli úvah o přiměřeném trestu či jiném zásahu do osudu mladého člověka – jak to vyžaduje zákon č. 218/2003 Sb. - k dispozici dobrý (tj. komplexní) obraz o důležitých skutečnostech života klienta a jeho sociálního pole. Samozřejmě, orgány činné v trestním řízení si mohou některé informace o situaci klienta doplnit i v rámci jednání před soudem od samotných aktérů závadového chování či od lidí, kteří se tohoto jednání zúčastňují (rodiče, svědci, sociální pracovník, znalec apod.).

Je si ovšem třeba uvědomit, že takovéto dobré doplňující otázky mohou být položeny (a náležitě zodpovězeny) teprve tehdy, když je situace klienta v jeho sociálním poli již předběžně adekvátně zmapována. Navíc informace o životě klienta a jeho sociálním zázemí, získávané ve stresující situaci projednávání věci před

soudem či před jiným orgánem činným v trestním řízení, mohou být poznamenány celou řadou situačních deformit, takže výpovědi aktérů často neodrážejí skutečnost a jsou do jisté míry účelové. Proto se domníváme, že dobře individualizované rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení by se mělo opírat především o komplexní informační bázi posudků (či v závažnějších případech dokonce o soudně znaleckou činnost). To znamená, že by se kvalitě těchto informací měla věnovat patřičná systematická pozornost nejen ze strany zhotovitelů posudků, ale i ze strany orgánů činných v trestním řízení, pro které byly příslušné poznatky soustředěny.

Obecná zkušenost ukazuje (a naše šetření to též dokládá), že vedle posudků, které výstižně charakterizují klienty v oblastech své kompetence, existují i takové, které nevypovídají o důležitých okolnostech života klientů (nebo ve svých informacích zůstávají na povrchu problémů a nepátrají po jejich příčinách). Některé naopak obsahují i celou řadu často důležitých informací a postřehů, které přesahují rámec oborového zaměření zprávy a oprávněně bychom je čekali spíše ve zprávách jiných.

Považujeme v této souvislosti za vhodné na okraj problematiky posuzování zpráv podotknout, že by se kvalita těchto podkladů pravděpodobně výrazně zlepšila, kdyby zhotovitelé zpráv měli o realitu opřené vědomí, že na jejich zjištěních a vyjádřeném názoru pracovníkům ochrany práva skutečně záleží a naopak, kdyby justiční pracovníci měli jistotu, že se mohou spolehnout na pečlivost a systematické zpracování posudkových anamnéz klientů.

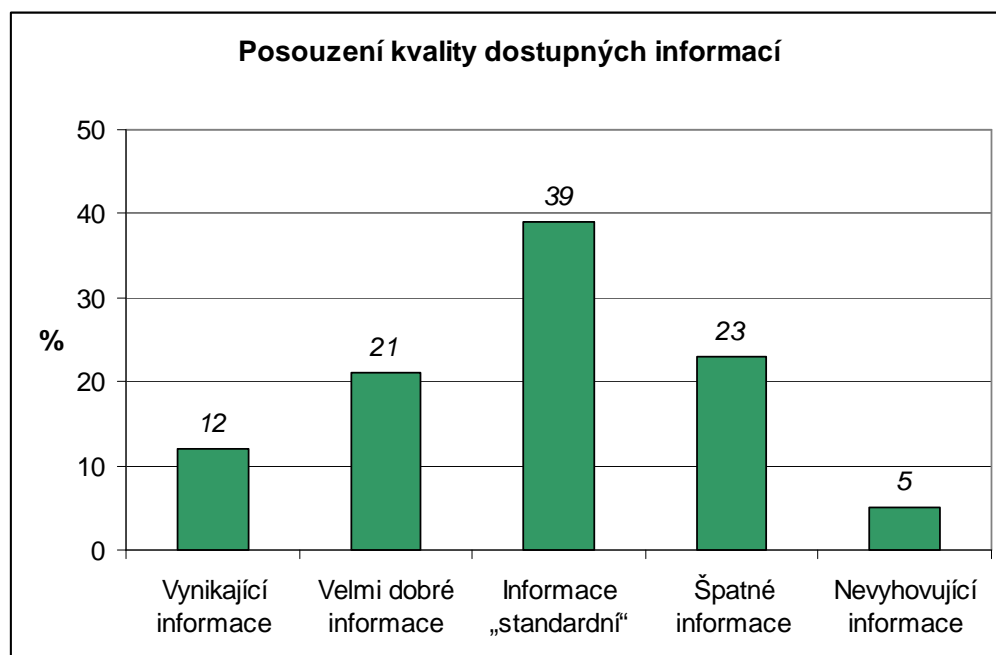
V rámci naší empirické sondy jsme se pokusili provést rozbor předložených zpráv z hlediska komplexnosti pohledu na klienta a jeho sociální zázemí, neboli z pohledu justičního pracovníka, který měl tyto konkrétní informace k dispozici. Za podstatné pro individualizaci nápravné akce v rámci intencí zákona o mládeži jsme považovali následující informace:

- a) jaké má klient vlastnosti
- b) jaké má klient zájmy
- c) jaké jsou charakteristické rysy chování klienta
- d) jaká je rodina klienta a jak je v ní integrován
- e) jaký vztah má klient k prostředí školy a jak se v ní projevuje
- f) jaké jsou klientovy vrstevnické vztahy

Poté, co jsme zaměřeně zhodnotili všechny posudky na všechny klienty naší sondy, došli jsme k závěru, že stupeň kvality informace o klientech lze podle komplexní výpovědní hodnoty rozdělit do pěti skupin. Nejvíce zaplněnou kategorií byla skupina klientů, o kterých jsme se z posudku dozvěděli ony standardní informace, které požaduje zákon, ale pouze v takovém rozsahu, aby byl zákon *formálně* naplněn. Takto lze posoudit výslednou informaci u přibližně dvou pětin předložených zpráv. Nad tímto „průměrem“ informační báze se pohybuje třetina (33 %) zpráv zpracovaných do větší hloubky. Zde zvláště vyniká zpracování informací u 10 klientů (12 %), které se opírají o hlubší analýzu situace klienta v jeho sociálním poli. Je třeba ovšem uvést, že tyto informace jsou mnohdy (zdaleka však ne vždy) doplněny informacemi znalců z oborů psychiatrie, psychologie (o kterých v tomto sdělení nereferujeme), kteří se vyjadřovali ke konkrétním otázkám položeným soudem a přitom zpracovali zaměřenou anamnézu klienta.

Při komplexním posouzení zpráv jsme identifikovali i takové případy, které - dle našeho názoru - nedosahují potřebného informačního standardu o klientovi a jeho sociálním zázemí. Zvláště ve 4 případech jsme vyhodnotili poznatkovou bázi jako nevyhovující, o klientech se v těchto případech mimo jejich trestné či jinak trestné činnosti nevědělo téměř nic.

GRAF 1

Z jiného pohledu je možno konstatovat, že informace o klientech se lišily i podle oblastí posuzování. Nejvyšší a nejnižší údaje v tomto smyslu byly získány z *oblastí projevů klienta ve škole*. Jestliže bychom se pokusili vytvořit nějaký pomocný souhrnný koeficient vyhodnocení kvality informace¹⁹ zjistili bychom, že informace o životě klienta ve škole lze hodnotit průměrnou známkou 1,5. Takto vysoká známka vzniká nejen z důvodu poměrně dobře strukturovaných zpráv z prostředí školy, ale též proto, že zbývající posudky (především pracovníků OSPOD) se často též vyjadřují ke školní úspěšnosti klienta či k jeho vztahovým a dalším problémům ve škole, takže výsledný obraz této oblasti se stává plastičtější.

Z tohoto hlediska je možno vysvětlit též i poměrně dobrou *informaci o předchozím chování klienta* (souhrnná průměrná známka tohoto druhu informace je též 1,5), neboť se informace často odvíjejí z projevů poruch chování ve škole, během příchodu či odchodu ze školy či v souvislosti se spolupachatelstvím spolužáků. Tyto informace o chování klienta pak bývají spíše okrajově doplňovány z jiných zdrojů, a to především tehdy, kdy intenzita prohrášek vyvolala nějakou oficiální reakci (např. v místě bydliště).

Na dalších místech se objevují oblasti *„klient a domov“* s průměrnou známkou 1,8 a *„posouzení vlastností klienta“* (průměrná známka 1,9). V těchto dvou oblastech je však hodnota informace často snižována tím, že posuzující pracovníci nejednou čerpají převážně z informací, které získali od rodičů klienta, a neuvádějí relevantní informace z jiných nezávislých zdrojů. Tato praxe není příliš dobrá, zvláště tehdy, když výchovné praktiky rodičů se přímo či nepřímo podepsaly na chování dítěte či mladistvého; navíc informace rodičů mohou mít často tendenci zastřít nebo zkreslit skutečný stav věcí.

Setkáváme se i s posudky o situaci v rodině, které nejsou založeny na místním šetření či zaměřeném pozorování v rodině a které se – z různých subjektivních i objektivních důvodů - spokojí pouze s archivovaným materiálem z předchozího období. Zde pak posudky neplní důležitý úkol, totiž pomoci pracovníkům justice nalézt pro klienta vhodný následovatelný vzor v rodinném okolí klienta. Určitý problém kvality těchto informací je třeba spatřovat i v tom, že popis situace v rodině

¹⁹ Souhrnný koeficient kvality informace vznikl jako průměr známek (1 = výborná informace, 2 = informace, 3 = absence informace), kterými byly oznámkovány jednotlivé oblasti posuzování u jednotlivých klientů. To tedy znamená, že hodnota průměrné informace se může pohybovat mezi hodnotou 1 až 3, přičemž je průměrná informace o nějaké oblasti o to kvalitnější, čím se její hodnota více blíží číslu 1.

klienta z nedostatku zásadnějších informací často sklouzává do informací formálních či okrajových (např. od kdy do kdy bydleli kde, jak žije provdaná sestra klienta, zda mají moderně zařízený byt apod.). Podobně se vlastnosti klienta nejednou dovozují z náhodných skutečností a fragmentárních událostí, z posudků není vždy jasné, zda se posuzující na tuto stránku náležitě soustředil.

Zvláštní kapitolou komplexního posouzení mladého člověka pro účely vhodného postupu podle zákona č. 218/2003 Sb. jsou nesporně „*informace o jeho zájmech*“ či zájmové činnosti. Souhrnný koeficient vyhodnocení této oblasti je roven 2,2 bodu, což naznačuje, že není v posudcích příliš dobře zachycena. Přitom se jedná o velmi důležitou oblast, která by měla být důsledně využita při resocializaci mladého člověka, a to jednak z hlediska přesunu jeho pozornosti z oblasti antisociality na akceptovatelnou zájmovou činnost, jednak z důvodu evidence, které oblasti zájmu by se měly společenskými prostředky blokovat, aby nebyl podporován rozvoj určitého druhu sociálně patologického vývoje jedince. Z tohoto pohledu vyjádření typu „nemá o nic zájem“ sice obecně situaci vystihuje, nicméně z hlediska resocializace mladého člověka není příliš nosným, neboť nedává žádnou informaci o tom, co tedy vlastně klient ve volném čase dělá, kde a s kým tento čas tráví či jaké priority sleduje.

Na základě výše řečeného nepřekvapí, že vůbec nejméně je v posudcích zastoupena „*informace o vrstevnických vztazích*“ klientů (průměrný koeficient této oblasti se rovná 2,6 bodu). To lze považovat za závažnou chybu posudkové činnosti. Z pohledu posudků to vypadá, jako by mladí delikventi žili ve vzduchoprázdnu, jako by neexistovaly důležité vazby na partu a přátele, jako by mnohdy parta ve větší či menší míře neměla podíl na asociálním vývoji jedince. Zdá se, jako by autoři posudků nevěděli, že úspěch resocializačního zásahu závisí mnohdy na vhodné modifikaci sociálního prostředí, ve kterém se ovlivňovaný klient pohybuje. Odborná literatura nepochybuje o tom, že v některých vývojových obdobích je pro mladého člověka vrstevnický názor nejdůležitější normou jeho života a že proto vzdát se některých vrstevnických kontaktů bez vnější systematické pomoci je pro něj nesmírně obtížné.

Závěr

Zavedení zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví nad mládeží, do praxe je dle našeho názoru velkým počinem při systematickém omezování trestné činnosti v ČR.

Jeho principy jsou opřeny o trestněprávní a kriminologické poznatky a zásady zacházení s ohroženými mladými lidmi podle tohoto zákona odpovídají pedagogickým principům moderní restorativní justice. V současné době jde především o důsledné praktické naplnění záměrů zákonodárce, o přísnou individualizaci přístupů k pachatelům provinění s cílem jejich nejúčinnější resocializace a sociální rehabilitace. Ta může být s úspěchem prováděna – mimo jiné - tehdy, jestliže bude opřena o dostatečnou poznatkovou bázi o osobnostních a sociálních charakteristikách zázemí klientů. Naše výzkumná sonda ukázala, že v některých oblastech má tato posudková činnost ještě určité rezervy, které bude třeba odstranit.

Souhrn

Článek pojednává o výsledcích výzkumu analýzy zpráv o mladistvých, které jsou předkládány orgánům ochrany práva v rámci rozhodování podle zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví nad mládeží (ZSM). Stať si všímá zejména charakteru obligatorně zpracovávané zprávy orgány OSPOD či PMS podle § 55 ZSM (Zjištění poměrů mladistvého), dále Školních posudků a Zpráv o pověsti z místa bydliště. Celkové komplexní hodnocení kvality písemných zpráv o jednotlivých klientech ukazuje, že přibližně jednu třetinu z nich lze považovat za takovou, že na jejich základě lze s úspěchem individualizovat postup podle ZSM a další dvě pětiny lze považovat za standardní.

Večerka, K. – Holas, J. – Diblíková, S. - Blatníková, Š - Tomášek, J.

Die Analyse der Berichte über Jugendliche, die das Gesetz Nr. 218/2003 Slg. über Jugendgericht fordert.

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt die Ergebnisse aus der Untersuchung der Analyse von Berichten über Jugendliche, die laut Gesetz Nr. 218/2003 Slg. über das Jugendgericht den Organen des Rechtsschutzes im Rahmen der Entscheidung unterbreitet werden. Der Artikel beachtet insbesondere den Charakter des durch die OSPOD-Organen (Abteilung Sozialrechtsschutz der Kinder) bzw. den PMS

(Probations- und Mediationsdienst) laut § 55 der ZSM (Die Ermittlung der Verhältnisse des Jugendlichen) obligatorisch zu erstellenden Berichts, weiterhin die Begutachtungen aus den Schulen und Berichte über den Ruf der Jugendlichen im Wohnort. Die insgesamt komplexe Beurteilung der Qualität der schriftlichen Berichte über einzelne Klienten zeigt, dass auf der Grundlage von etwa einem Drittel der Berichte das Vorgehen nach ZSM mit Erfolg individualisiert werden kann und weitere zwei Fünftel als standardmäßig betrachtet werden können.

Večerka, K. - Holas, J. - Diblíková, S. - Blatníková, Š. - Tomášek, J.

Analysis of reports about juveniles, required according to act no. 218/2003 Sb., on justice over juveniles

Summary

The article treats the results of a research on analysis of reports about juveniles, which are presented to authorities protecting the law as part of their decision-making according to act no. 218/2003 Sb. on justice over juveniles (AJJ). The article mainly focuses on the nature of the report obligatorily prepared bodies of the OSPOD (department of social and legal protection of children) or PMS (probation and mediation service) according to article 55 of AJJ (Detecting the circumstances of the juvenile), on reports from schools and reports from the place of residence. A general complex evaluation of the quality of the written reports on the individual clients shows that approximately one third of them can be considered to have such quality, that individual approach according to AJJ can be successfully achieved on their basis, while two fifths can be considered standard.